

SILHOUETTØREN ERNST LJUNGH I FIRSERNES KØBENHAVN

AF

BJØRN OCHSNER

En af de dygtigste silhouettører, der har arbejdet herhjemme, udførte for knapt firs år siden over fire tusind silhouetter af danske. I den sparsomme danske silhouetlitteratur er han kun nævnt en passant, og blot få af hans klip her fra landet er nu kendt, af disse kun godt tredive i offentlig eje. Lad det sidste være en trøst for dem, der frygter, at vi skal drukne i ophobede levn fra fortiden.

Fra vekselerer F. A. Lorcks dattersøn modtog Det kongelige Bibliotek nylig, som gave, en lille uindbunden bog, hvis blade næsten helt til kanten var skåret ud, den tilbageblevne papirramme bagtil klistret til inder siden af omslagskartonen, og det hele indvendig overtrukket med silkemor, således at kun en slags æske var blevet tilbage. I denne lå 24 silhouetter opklæbet på tynd hvid karton med rødt snit. Hovedparten af silhouetterne var dateret 21. november 1886, Lorcks 45 års fødselsdag.

Bogattrapper af denne slags havde deres store tid i 1920'erne, hvor især mangfoldige franske duodeser i helbind fra det attende århundrede måtte ende deres dage som cigaretæsker; men spøgen er ældre. Her

Foroven: Selvportræt af Ernst Ljungh. Arthur Sjögren: Skuggbilder etc., Liljevalchs Konsthall, katalog n:o 89, Sth. 1930.

hjemme kendes den bl. a. fra den 1875 på Thomsen & Bojesens Forlag udgivne bogattrap „Et Minde om Eventyr og Historier af H. C. Andersen“ med Ludvig Vieths portrætmedaillon af digteren i biskuit indfældet i en fotografisk reproduceret rammetegning af Hans Tegner. Uden at forklejne Chr. Thomsen ser man i denne lille souvenir bog- og kunsthandleren Ernst Bojesens hittepåsomhed og daværende smagsretning. Det er dog ham vi skylder, at Per Hasselbergs „Snødroppen“, Stefan Sindings „En fangen Moder giver sit Barn Die“ og Vilhelm Bissens „Pottemagersken“ i mørk eller lys terracotta prydede så mangen en étagère i nordiske hjem siden slutningen af firserne, det er ham, der i Oldflux og andre julehefter forlystede publikum med allehånde fikse designs, og ham, der lod Hans Tegner illustrere sin jubeludgave af Holbergs komedier. Ved modtagelsen af den Lorck'ske bog måtte tanken derfor straks falde på Ernst Bojesen.

Bogomslagetets forside prydes af et træsnit, som må være af Hans Tegner, trykt i sort farve, der viser folk i klynge foran et udstillingsskab med silhouetter. Oven over træsnittet står med rødt: „Mit Fødselsdags Album. 1886“. Man ser dog hurtigt, at den røde tekst ikke er trykt, og at silhouetterne er føjet ind med tusch. Desuden spores en del udraderinger foroven og forneden. Der er altså manipuleret med omslaget så vel som med indholdet, men at en rigtig bog må have afgivet materiale til denne attrap er tydeligt nok. Uden at overanstrenges sin fantasi finder man originalen, hvis omslag har: „Mit Album. Text: Carl Möller. Billeder: Hans Tegner.“ Bogen kom 1884 hos Forlagsbureauet (O. H. Delbanco, G. E. C. Gad, F. Hegel og C. C. Lose) og oplaget må have slået godt til. Bogen averteredes i slutningen af 1886 som om den var nyudkommen, til kr. 3,50 uindbunden og 5,00 indbunden.

Åbner man „Mit Fødselsdags Album“, ser man først som frontispice F. A. Lorck i fuld figur mellem kolleger foran børsens gavl. Billedet er udsnit af et farvetryk i andet hefte af Norden, Illustreret Skandinavisk Revue, Redigeret af Gustaf af Geijerstam, Henrik Jæger og Vilhelm Møller og udsendt 1886-87 på dansk og svensk af Ernst Bojesen i samarbejde med Seelig & Co. og Alb. Cammermeyer. I 2det Hefte, nov. 1886, bringes på seks sider en artikel af Will. Scharling: „Børsen i Kjøbenhavn“ med tegninger af Hans Nicolai Hansen, hvoraf to gengivet i farver. Den, udsnittet er taget fra, er dateret 1886 og har, i den danske version, som titel „Paa Rampen“.

Bogæskens indhold er, som sagt, 24 silhouetter. De viser i halv figur med blomst i hånd fødselsdagsbarnets niårige datter Gerda, senere gift Willemoës, og derefter i brystbillede, barhovedede eller med hat, huc

Mit Fødselsdags Album

1886.

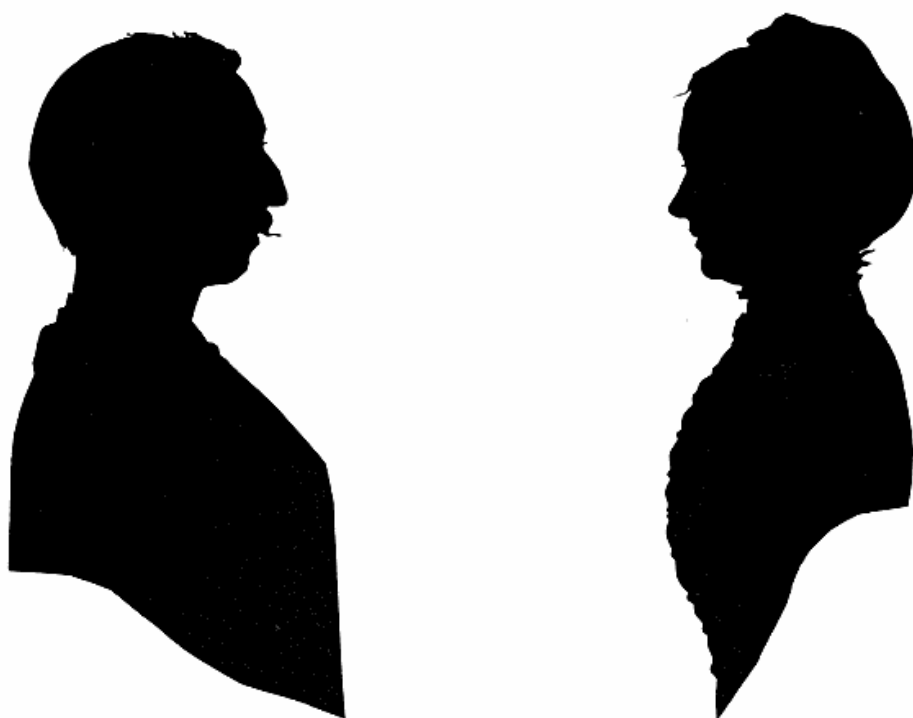

Forsiden af den omtalte attrap. Orig. størrelse.

Gerda Lorck, senere gift Willemoës, og en ikke identificeret malerinde. Silhouetterne ikke sammenhørende, men samtidige. Kgl. Bibl. Orig. højde 14,2 og 14,5 cm.

eller kyse: hustruen Jutta Lorck, f. Schmidt (1851-1926), moderen Johanne Lorck, f. Jürgensen (1821-1899), morbroderen, provst Laurits Jürgensen (1813-1887), dennes datter, Fransisca Jürgensen (f. ca. 1846), seniorchefen i Lorcks firma, vekselmægler Martin Cohen (1838-1914) og dennes hustru Clara, f. Wulff (1842-1926), en medarbejder Lindberg, fru Johanne Lorcks ungdomsveninde, F. A. Lorcks „anden Moder“ Ane Thorning, f. Hammeløv ¹⁾ (ca. 1812-1894), enke efter juvelerer Jens Chr. Thorning, og derpå vennekredsen ²⁾ komponisten, syngemester Axel Grandjean (1847-1932) med hustru Maria, f. Prah (1853-1931), officeren og personalhistorikeren Harald Grandjean (1841-1925) og hustru Anna, f. Holm (1858-1954), forfatteren Carl Møller (1844-1898), hvis bog danner ramme om spøgen, og som måske sammen med Bojesen har fundet på den, overpostmesteren og samleren J. W. Mørch (1841-1917), telegrafist, kasserer i Rigsdagen H. Nicolaisen (1839-1892) og hustru Julie, f. Glycerup (ca. 1850-ca. 1910), skuespilleren og sceneinstruktøren Emil Poulsen (1842-1911) og hustru Anna, f. Næser (1849-1934),

Forfatteren Sophus Bauditz og hustru Emmy, f. Augustinus. Kgl. Bibl. Orig. højde 11 og 10,9 cm.

dyrmaleren Simon Simonsen (1841-1928) med hustru Christine, f. Svendsen (1846-1922) og søster Bolette Simonsen (ca. 1846-ca. 1919), samt endelig overretsassessor Sophus Vedel (1842-1920) og hustru Helene, f. Bentzen (1850-1928).

Hvem har nu klippet disse sikre og levende silhouetter, Cohen med fin høj hat, Axel Grandjean med en rundpuldet, lorgnetten i snor og cigarstump i munden, hans broder i uniform med hue, den statelige enkefru Lorck og hendes broder, der ligner hende så tydeligt, den forsonne Carl Møller, det smukke par Emil og Anna Poulsen og alle de andre veltrufne profiler? Kan man ikke se det straks, giver et opslag i samtidige københavnske aviser og blade svaret: *Ernst Ljungh*.

Denne fremragende svenske silhouettør lanceredes af Ernst Bojesen ³⁾ på en måde, der viser, at han ikke blot som designer, men også som public relation-mand var langt forud for sin tid. Ljungh ankom til København fredag den 12. november 1886, og Bojesen sørgede for en præsentation i sine lokaler i Nygade om lørdagen, hvor Ljungh klippede

Syngemester ved Det kongelige Teater Axel Grandjean og oberstløjtnant Harald Grandjean. Kgl. Bibl. Orig. højde 10,4 og 9,4 cm.

pressens dignitarer ⁴⁾ og andre fremtrædende københavnere. Allerede samme aften bragte Nationaltidende en lang artikel under overskriften „En svensk Konewka“ ⁵⁾, Dags-Telegraphen gentog den om søndagen, hvor samtidig Peter Nansen under sit pseudonym „Fritz Holm“ i Politiken bragte en opsats under overskriften „En Silhouet-Kunstner hos Ernst Bojesen“. Han slutter meget typisk for ham med: „Damer især bliver nydelige i Silhouetter. En fiks Hat, en køn Frisure og en fyldig Buste tager sig henrivende ud i Profil – sort paa hvidt.“ Også Avisen og Dagens Nyheder bringer samme søndag artikler. Næste dag kan publikum blive klippet. Bladene bringer annoncer, Berlingske Aften en artikel. Politiken har notitser tirsdag og onsdag, den sidste om at Ljungh ved et aftenselskab hos Augustin Gamél har diventeret med at klippe silhouetter af gæsterne og samtidig af Gamél fik bestilling på et billedhuggerarbejde. Det er naturligvis muligt, at silhouetterne i det Lorckske album er blevet til under middagselskabet, men ikke sandsynligt, da påklædningen ikke synes at være festdragt. Også de følgende dage har aviserne notitser om Ljunghs virksomhed: hans arbejdstider, at han er villig til at klippe i hjem og foreninger etc. og at han har klippet ved Den

Kongelig skuespiller Emil Poulsen og hustru Anna, f. Næser. Påskrift af E. P.: „Dette skal være Emil Poulsen“. Kgl. Bibl. Orig. højde 10 og 10,4 cm.

konservative Klubs møde, i Officersforeningen, på Amalienborg (23 silhouetter af kongefamilien med følge) eller enkeltpersoner som Estrup. Illustreret Tidende bringer 21. november en noget pjattet artikel, men med en fornøjelig illustration af Alfred Schmidt, der viser Ljungh i silhouet under arbejdet (se nedenfor s. 141), samt gengivelse af to silhouetter af Ljungh: Balduin Dahls og Niels Juel Simonsens.

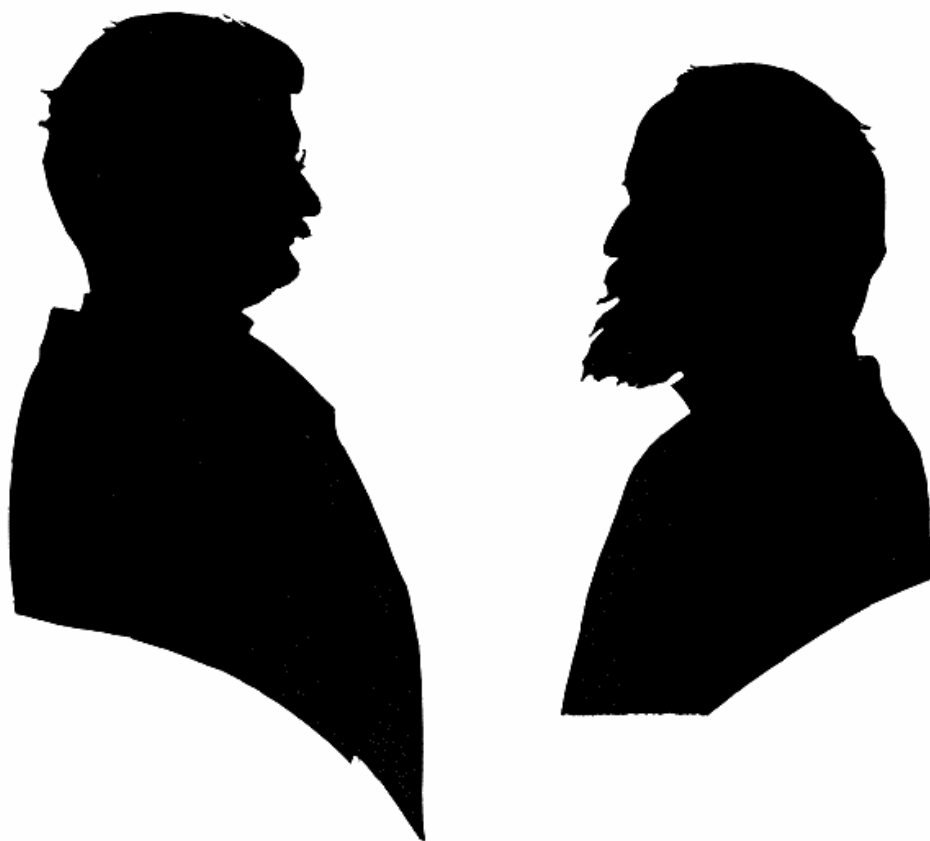
Genstanden for al denne publicity, Ernst Adolf Ljungh, var født i Östra Broby i Skåne den 2. juni 1854. Allerede fra femårsalderen klippede han silhouetter af ting og begivenheder, han kom ud for. I latin-skolen i Malmö værdsatte hans kammerater karikaturerne af rektor Wåhlin og lærerne, og senere i skolen i Lund prydede hans silhouetter af lærere og kammerater det håndskrevne skoleblad „Klass Posten“. Han var en sand psaligraf, tegnede med sin broderesaks som andre kunstnerisk begavede med blyant og pen. Selv kunne han dog også både tegne og modellere. Han blev optaget på akademiet i Stockholm og opholdt sig der fra 1873 til 1880 som elev af Johannes Frithiof Kjellberg. Han vandt flere præmier som billedhugger, bl. a. 1881 den kongelige medaille for „Løke täljande mistelten“. Men hele tiden vedblev han at

Tivoliorkestrets dirigent Balduin Dahl og kongelig kammersanger Niels Juul Simonsen.
Illustreret Tidende 21.11.1886.

silhouettere. På Malmö Museum vidner således to små albummer fra 1870erne med silhouetter af nisser, heste, køer m. v. i det frie, emblemata etc. om, med hvilken præcision og detailrigdom Ljungh klippede selv i det mindste format. Også hans personkarakteristik var meget dygtig. Det bevidnes af en påskrift bag på en stor silhouetmontage af, hvorledes regimentet fejrede midsommer, udført af Ljungh 1875, da han gjorde „bevåringsexercis“ ved Svea Garde ⁶⁾, og det fremgår af hans skildringer af opera- og skuespilopførelser med personer, vi er fortrolige med fra andre gengivelser ⁷⁾.

Et par år i begyndelsen af firserne var han bosat i København, beskæftiget med at udføre figurer til det 1885 åbnede Panoptikon. Han klippede også her silhouetter, bl. a. den lunerige skildring af københavnsk gadeliv, som gengaves i Ny Illustrerad Tidning 1884 ⁸⁾, og en del af sine talrige illustrationer til Oscar Svahns og Henrik Wranérs bøger om svensk humor og skånsk folkeliv ⁹⁾. Lyst til også at illustrere andre genrer havde omkring 1880 fået ham til at sende silhouetter til Ivan Turgenjev og den engelske forfatterinde Marie Louise de la Ramée („Ouida“) ¹⁰⁾. I øvrigt arbejdede han stadig på portrætbuster og -medailloner, statuen „I Tanker“ (1885), statuetten „Kraka“ m. v. foruden vokspous-

Forfatteren Carl Møller og dyrmaleren Simon Simonsen. Påskrift af C. M.: „Her kan Du se – om Du gider – / Carl Møllers Skyggesider! 21/11 86.“ Påskrift af S. S.: navn og samme dato. Kgl. Bibl. Orig. højde 12,5 og 8,5 cm.

seringer. Men her midt i 1880erne, skuffet af forbigåelse til et akademi-stipendium i 1882 og ramt ved Kjellbergs død i 1885 besluttede han at hellige sig portrætsilhouetteringen.

Han startede foråret 1886 i Stockholm, hvor Carl Larsson roste ham i en avisanmeldelse, fortsatte over Göteborg, Malmö og Lund til København, hvor han på fem uger klippede 3000 portrætter. I januar 1887 tog han videre til Århus (med F. Rybner Petersens boglade som arbejdssted) og et par andre danske byer, derefter til Christiania, Bergen, Helsingfors, Åbo, Björneborg og Sankt Petersborg og samme sommer via et par svenske badesteder og bl. a. Hälsingborg, hvor aviserne nævnede, at han på et år havde tjent 11000 kr. ved sin saks, med impresarien J. Beijer uden succès til New York. Han sluttede året i London, fortsatte

januar 1888 til Newcastle, hvor han bl. a. udførte en silhouet på halvanden gang fem meter som plakat for en nyåbnet dameskræderiafdeling ¹¹⁾, tog videre til Edinburgh, Dundee og Aberdeen, hvor han var fra slutningen af marts til ca. 1. maj. Sidst i samme måned tog han til København, hvor han, i en trævilla, som det stockholmske snedkeri Ekman havde på Udstillingen, indtil midten af august forevigeede over 4000, deraf ca. 1200 danskere, et lignende antal svenskere og resten tyskere, englændere, nordmænd og andre udlændinge. Som skilt havde han en godt to meter høj silhouet af Ole Bull stående udenfor, en sandwich-man gik omkring med en frise af helfigurssilhouetter på plakaten for og bag ¹²⁾, og andre udstillede silhouetter viste, at man bl. a. kunne blive foreviget til hest. Bag på kartonerne stemples i en oval: Ernst Ljungh / Udstillingen / i Kjøbenhavn 1888.

I sine optegnelser fra en vinter (1891-1892) på Færøerne ¹³⁾ fortæller den senere kendte röntgenolog, lægen Severin Thomsen (Nordentoft) om en kongsbonde Niklas på Kunø, der på udstillingen 88 sammen med nogle andre færinger af en mand var blevet spurgt, hvor de var fra. „De andre havde med den for saadanne Folk eiendommelige Mistroiskhed overfor Fremmede ikke svaret ham. „Men jeg svarede ham strax“, siger Niklas med Selvfølelse, „at vi vare Færinger“. Saa vilde Manden have Niklas med sig et Øieblik og lovede ham et Billede, hvis han vilde gaa med. Niklas var bange for aldrig at faa Færingerne og Færøerne at se igjen, men det lovede Manden at sørge for, og saa gik han med, og Manden var saa Ernst Ljung, og Niklas hjemførte i Triumf en Silhouet, som opvakte de andre Færingers udelte Misundelse og min dybeste Beundring.“

Efter udstillingen var Ljungh september 1888 i Malmö, oktober i Berlin, hvor han bl. a. forevigeede det meste af regeringen, januar 1889 i Hamburg og derpå i Bremen, Leipzig, Dresden, maj og juni i Carlsbad, dernæst atter i Malmö, august til oktober i Stockholm i det nye Svenska Panoptikon og endelig november i Gäfle. 1890 var han fra april til august med stor succès på den internationale udstilling i Edinburgh, derpå i Malmö og november i Hamburg. Her kom han i en sjælelig krise, måtte sendes hjem til Malmö, hvor han først kom på arbejdsinrättningen, men derfra overførtes til sindssygehospitalet i Lund, hvor han forblev til sin død 6. juni 1892.

Ernst Ljunghs fremgangsmåde ved portrætklippingen er ofte beskrevet af samtidige: Kunden blev stillet foran et vindue, Ljungh fikserede ham eller hende, og ofte uden at se op klippede han derpå med en brodere-saks figuren i lyst papir, som bagefter sværtes med tusch og monteredes

Gadetyper fra firsernes København: Den søvnige portner har lukket op for pigerne, der løber ud på gaden for at tømme spandene i skraldevognen; fra Gammel Strand kommer sildemanden og rejekonen og råber for den store hund, mens gadebejanten får sin øl stukket op fra kælderbevertningen. Illustreret Tidning 13.9.1884.

på tynd hvid karton. Det tog ham cirka eet minut at klippe en silhouet, og det påstodes, at hvis han klippede samme person to gange i træk, blev billederne aldeles kongruente. Han klippede uden nogen rettelser. Det fraklippede af arket kunne derfor, opklæbet på sort baggrund, give endnu en silhouet, som mange gerne ville have med for ekstra halvtreds øre; den egentlige silhouet kostede en krone. I sine sidste år gik Ljungh over til at klippe i sort papir, og den eventuelle ekstrasilhouet må da være blevet i hvidt på sort. Ljunghs foretrukne portrætstørrelse var ca. 10×5 cm, men på forlangende klippede han i større eller mindre format.

Af Ljunghs portrætclip har Kgl. Bibl. foruden de 24, som Lorck fik forærende den 21.11.1886, fem in duplo, idet både den egentlige silhouet og det stykke papir, silhouetten var udklippet af, som foran beskrevet er sat på karton, henholdsvis hvid og sort. De fem er samleren, grosserer L. E. Winding (1839-1890, udført 17.11.1886), forfatteren Sophus Bauditz (1850-1915) og hustru Emmy, f. Augustinus (1860-1903) samt arkitekten Christian Scharling (1842-1913) og hans søster Marie Boje, f. Scharling (1848-1938), g. m. pastor Andreas Boje. Uden den tilsvarende negativsilhouet har biblioteket musikdirektør Balduin Dahl (1834-1891), der i Avisen 14.11.1886 sammen med kammersanger Simonsen og skuespillerne Christian Zangenberg og Elith Reumert nævnes som eksempler på de af Ljungh forevigede københavnske honoratiores, hvis silhouetter er udstillet i Bojesens vinduer. Ljungh har imidlertid klippet mindst to silhouetter af Balduin Dahl, nemlig foruden Kgl. Bibl.s, der viser ham barhovedet, en med høj hat, gengivet som foran nævnt, i Illustreret Tidende 21.11.1886 med underskriften „En bekjendt Musikdirektør“ som pendant til Niels Juel Simonsen med rundpuldet hat, „En bekjendt Operasanger“. Endelig har biblioteket endnu en halvfigurs silhouet af Ljungh fra vinteren 1886-87. Den viser en malende dame med palet og pensler i hånd, formodentlig en af datidens mange danske malerinder, en Anna Heerfordt eller Marie Luplau. Den har tilhørt officeren og politikerens Jesper Bahnson eller hans anden hustru, f. Lundsteen.¹⁴⁾

Som til indledning sagt er denne halvanden snes silhouetter alt hvad der nu kendes i offentlig eje af Ljunghs godt fire tusind danske portrætclip. Forhåbentlig bliver der passet godt på dem, der endnu måtte være i behold i privateje.

NOTER

(1) Se: Axel Grandjean: *Spredte Minder*, Kbh. 1919, s. 72. – (2) Iflg. foranst. kom Axel Grandjean og hans broder Harald fra 1863 i F. A. Lorcks barndomshjem, introduceret af J. W. Mørch, der boede i samme hus. Også Carl Møller, Emil Poulsen og Sophus Vedel nævnes af Grandjean som kommende hos Lorcks. Sophus Vedel omtales som Lorcks fætter, hvad han dog ikke kan være. – (3) Bojesen havde tidligere vist interesse for silhouetter, dels ved selv at klippe dem, dels ved i 1875 på Thomsen & Bojesens forlag at udgive *Hanna Böhms Mørke Billeder*, med træsnit af F. Hendriksen i stedet for den tyske originals litografier. – (4) En enkelt af disse silhouetter, forestillende journalisten Chr. Heiberg (død 1908), udstilledes af dennes enke på Berlingske Tidendes Silhouet-Udstilling 1931 som nr. 156. – (5) Paul Konewka, tysk maler, tegner og silhouetter (1840-1871), hvis i træsnit gengivne silhouetillustrationer til Goethes *Faust* samt *En Skærsommernatsdrøm* og scener af andre shakespeareske skuespil nød stor yndest og hurtigt udkom i mange lande. Her hjemme kom Konewkas silhouetter i lustrykengivelse på Immanuel Rée's Forlag 1877-78.

(6) Se: Sven Lagerberg: *Militär och midsommar på Ladugårdsgärdet*. Omkring en silhuettavla. Samfundet Sankt Eriks årsbok, 1956, s. 25-27. – (7) Se fx. *Ny Illustreret Tidning*, 1884, s. 26. – (8) Dette blad bragte fra 1882 til 1887 mange af Ljunghs silhouetter. En anden silhouetskildring fra Kbh., af den nubiske karavane, der 1880 vistes i Tivoli, er gengivet i *Svenska Familj-Journalen* Svea, 1891, s. 116. – (9) Se: Oscar Svahn: *Svenskt skämtlyne I-XII* samt *Ny serie I-IV*, Sth. 1883-1885, og Henrik

Foroven: Ernst Ljungh i funktion. Klippet af Alfred Schmidt. *Illustreret Tidende* 21.11.1886.

Wranér: Stuesnack och Slätteslams, Sth. 1884, Gårafolk och Husmän, Sth. 1885, I skånska Stugor, Sth. 1886, Hvardagsmat och Gilleskakor, Sth. 1889, En Ulf i Fåra-kläder, Sth. 1890, samt tillige Tröl Sjinssen [o: M. E. Andersson]: Skånskt Folklynne, Malmö 1889. – (10) Se Ny Illustrerad Tidning, 1882, s. 325. – (11) En lille skitse på Malmö Museum af denne silhouet er mærkeligt nok signeret Ernst Ljungh 1889. (12) Se Illustreret Tidende, 1888, s. 484, tegning af Alfred Schmidt. – (13) Trykt i Museum. Tidsskrift for Historie og Geografi. 1893 II, s. 295. – (14) En silhouet af den svenske malerinde Elisabeth Warling, klippet af Ljungh på udstillingen 1888 i Kbh., vistes på Liljevalchs Konsthalls udstilling november-december 1930 af skyggebilleder, billedklip og silhouetter anordnet af Arthur Sjögren som nr. 335.

Den fyldigste biografi af Ljungh er A. U. Isbergs i Malmö Stads Krönikebok, III, 1913, s. 336-356, med gengivelse af to fotos, der viser Ljungh som henh. 15årig, klippende en silhouet, og 32årig; den nyeste er Gösta Liljas i Svenskt Konstnärslexikon, III, Malmö 1957, s. 576, med fotoet af den 15årige, en tuschtegning af Anders Zorn fra „Palettskrap“ 1880 og det selvportræt i silhouet, som var udst. hos Liljevalch nov./dec. 1930. I Thieme/Becker er han biograferet af B. A. Mattisson, og C. M. Carlander omtaler ham i Miniaturmålare i Sverige, Sth. 1897, bihanget: Silhuettörer i Sverige.

Silhouetter af Ljungh findes på Nationalmuseum i Stockholm og på Malmö Museum. Sidstnævnte sted findes bl. a. Ljunghs forældre og fire søstre klippet af ham. Trykte gengivelser findes i mange blade og bøger. Se under note 6, 7, 8, 9, Liljevalchs Konsthalls katalog N:o 89 til den i note 14 nævnte udstilling, samt Svenska Familj-Journalen, Sth., XX, 1881, s. 223, XXII, 1883, s. 73-75, XXIII, 1884, s. 308, XXIV, 1885, s. 168, samt Söndags-Nisse, Allehanda för Folket og Svensk Folketidning passim og endelig Ernst Ljungh: Stockholms-silhouetter, Sth. 1885, med spøgefulde helfigurs billeder af enogtyve kendte stockholmere, to af dem med navngivne hunde, plus ham selv på omslag og titelblad.